

Володимир ІВЧЕНКО, 1936 р.н., м. Київ, Україна

КІНЬ БІЛАШ ТА ШВЕЙНА МАШИНКА

Нарис

Отже, погріб у діда Мацька. Темно, вогко, пахне квашеною капустою. А нагорі гуркотить і бухає так, що зі стінок нашої схованки осипається пісок. Даремно нас, цебто Зою та Юрка Савранських і мене, укоськували наші, також перелякані, матері. Ми ридали у три ручаї. А сам дід Мацько тим часом походжав на вершечку солом'яної покрівлі своєї хати, поливаючи її водою. Вже горіла на подвір'ї стодола: вогонь міг перекинутися й на оселю. Коли ж стодола рухнула, похоронивши в диму та полум'ї й наших коників, Мацько спустився.

— Вилазьте, прошу, пане. Бо вогень добирається до погрібника...

Ми припишкли у високому картоплинні. Свистіли кулі. Хутір здригався від пекельних вибухів. Тим часом дід знову виліз на хату і продовжував своє діло. У білому полотняному вбранні Мацько бачився чудовою мішенню. А проте його не зачепила жодна куля.

Нарешті стрілянина вщухла. Ми взяли свої клунки... Йти додому, до селища МТС, довелося через заболочені луки, а далі — житнім полем. Перелякані й згорьовані, ми брели сякою-такою стежечкою. Навколо поставала жахлива картина. Розірвані снарядами коні червоних кавалеристів, вершники — хто прошитий автоматною чергою, хто забитий осколком... А напереріз нам, через те саме всіяне вирвами житнє поле, йшли німці. У добре пригнаних мундирах, із коротенькими автоматами,

вони спокійно вдавлювали землю своїми кованими чобітьми. І... не звертали на нас жодної уваги.

Удома чекало найгірше. Замок на дверях у квартиру був зламаний. Хоча злодії не взяли нічого. За винятком найдорожчого в домі предмета — ручної швейної машинки. Рік тому її купив у Львові мій батько. Але де ж він сам? Адже, проводжаючи нас на хутір, до діда Мацька, татко запевнював:

— Ми тут із дядьком Савранським (емтеесівський механік) почекаємо... Воно скоро вляжеться.

Не вляглося. І ось поляки-сусіди, батьки моїх вірних друзів Мундика та Кшиськи, нам сповіщають:

— Пан бухгалтер та пан механік одштупили із совітами...

Так для нашої родини розпочинався перший день війни. Чи, точніше-таки, закінчувався. Бо ж ранок того погожого червневого дня почався зі стукотіння в стіну між нашою та сусідовою квартирами. То догукувався до нас, іще сонних, дядько Савранський:

— Вставайте, війна!...

Батько вийшов на дерев'яний ганочок. Небо здригалося від ревіння літаків. Ні, це не були маневри радянських військ, розташованих біля нас у лісах... Потужні аероплани пливли із заходу. І несли на крилах чорні хрести. Бомбовози розвернулись у бік Любачева. Звідти долинув грім вибухів.

Війна! Тільки тепер до нас дійшло: те, про що говорили досі на всіх перехрестях, сталося. А говорили так. Мій грамотний і партійний батько: «Хай тільки сунуться — гнатимемо до самісінького Берліна». Його підтримувала дружина механіка. Зовсім інакше думала моя мати: «Ой, поб'ють нас, Іване, та ще й дуже...» Причому їй підтакував дядько Савранський, який уже відслужив «кадрову», тобто бачив смаленого вовка.

Власне він і запропонував відвезти дві сім'ї на хутір до діда Мацька, у якого ми купували молоко та вишні.

Тепер ні «пана механіка», ні «пана бухгалтера», як поштиво величав їх тутешній люд, не було. А зчорніла від горя моя мати,

«пані бухгалтерша», мусила розпочинати зі мною зовсім нове життя. Про якесь повернення нашого скарбу, цебто швейної машинки, не було й мови. Аж раптом сусіди-поляки порадили:

— Зверніться, пані, до військового начальства. Тим паче, що во нас тут стоять чехи... Може, вони вам зарадять?

І мати таки наважилась. Іти до «військового начальства» було недалечко. За якусь сотню метрів стояла добре знайома нам будівля дирекції МТС. Тепер її займала комендатура. Вартовий відвів матір до всяного сріблястими позументами, орлами та хрестами високого чина. Той, заклопотаний, вислухав його, пильно глянув на аборигенку й нагнувся над телефоном.

Гєрготів у слухавку недовго. Але сердито. Далі, немов із-під землі, виріс довготелесий цивільний. Він виструнчився перед чином, а матері чистою українською сказав:

— Ідіть додому. Все буде гаразд.

Наступного ранку, вийшовши на ганочок, ми побачили там... свою швейну машинку. Вона стояла біля відра з водою. Поряд лежала навіть запасна шпулька... Воєнне лихоліття обдарує нас іще не одним чудом, однак чудо з поверненням машинки буде чи не найголовнішим. Сказати б навіть, доленосним. Чому — розповім далі.

Стояв задушливий липень. Як і раніше, ми, діти, шастали в навколишніх лісах, що обступали селище та «фольварок» МТС із трьох боків. У них могутньо гули вікові сосни, випиналися з-під піскуватої землі, вкритої глицею, кремезні гриби, синіла незайманим туманцем на кущах ожина... Але з'явилося й дещо нове — глибокі ще свіжі окопи, жовтенькі гільзи від набоїв, осколки снарядів, рештки червоноармійського обмундирування.

Та то було не найстрашніше. У цю непевну пору вже розстрілювали «совіцьких активістів», комуністів... Ось чому моя хоробра матуся виміняла за швейну машинку підстаркуватого коня Білаша. Фросина Савранська хутко роздобула за своє домашнє лахміття упряж. Коваль МТС Хтодось Ковбасюк підрихтував воза. Та й вирушили німецькими тилами по ще гарячих

слідах війни троє дорослих і троє дітей. Із Західної України до рідних місць.

Чому ми опинилися тут, у лісистих піщаних краях, де добре родили, либонь, тільки гриби, вишні та картопля, а традиційні для київських чорноземів дині й кавуни гнили, не дозріваючи? Восени 1939 року сюди, до новоствореної МТС, послали бухгалтером мого батька. Залишати хату і їхати бозна-куди за чоловіком мати не хотіла страшенно. Та ба!.. Так доля закинула нас під чистеньке містечко Любачів (нині територія Польщі). Хоча, правду кажучи, жилося нам на новому місці добре. Мама вже не ходила, як у Зеленьках, до бурякової ланки. Заробляв на сім'ю сам тато. Непутило тільки те, що мешкали ми в тісенькій, однокімнатній квартирці. Зате скільки нового й цікавого було в навколишніх лісах! Куди там нашим голим степам, порізаним ярами...

І ось батько «відступив із совітами», а ми, пороздававши домашній скарб сусідам та знайомим, трюхикаємося від комендатури до комендатури. Без жодної перепустки. Крізь страшний рейвах іще не охололої в західних областях війни... Один коник. Один віз. Троє дорослих і троє дітей. За законами жанру годилося б розповісти про страшні пригоди на тому кількасоткілометровому шляху. Проте нам, діткам, було просто цікаво. Я ніколи не бачив так близько на небі зорі. Тепер — мусив. Оскільки ночували ми на возі, під усілякими ковдрами та пальтами. Нечасто, вельми нечасто пускали нас добрі люди на ніч у повітки та стодоли. І тоді ми насолоджувалися знайомим змалку ароматом свіжопідсохлого сінця. А наш добрий Білаш розкошував під надійним, міцним дахом.

Трохи пізніше, у благословенних Зеленьках, я навчуся розряджати гвинтівочні набої, відрізняти радянські гранати-лимонки від макогоноподібних німецьких, протипіхотних... А поки що подорож, котру міг обірвати перший-ліпший постріл першого-ліпшого гестапівця чи поліція, стелила під колеса нашого воза труські західняцькі бруківки. Уздовж них валялися, мов

підсвинки, різнокаліберні снаряди, розтрощені гармати, військова амуніція.

Найбільше мені впам'ятку широченне поле, всіяне розбитими радянськими танками. Грізні сталеві динозаври стояли там, де їх зупинив влучний постріл противника. Башти в них були набакир, стволи гармат цілились у чисте небо... Не звертаючи уваги на окрики матерів, які на узбіччі шляху варили традиційний куліш, ми топталися по блискучих гадюках танкових гусениць, залазили в черево машин. Там були сліди крові, гільзи від снарядів, сморід згорілої гуми.

Наша одіссея завершилась аж восени. Зарядили холодні дощі. Останні кілометри розхитаний віз долав по глибокій грязюці.

— Де ж вони в чорта ті Зеленьки? — допитувався Хтодось:

— Та ось-ось уже! — заспокоювала його мати. — Буде такий місток. Потім наче підйомчик. А там і наш куток...

Я пізнав цей «підйомчик»! Так само, як вигін та провалля. Ще трохи шляхового багна і... Аж ось я здалеку уздрів: через грязьку дорогу з порожніми відрами йде до колодязя моя улюблена баба Софія.

— Бабо! — вирвалося крізь сльози. — Бабо!..

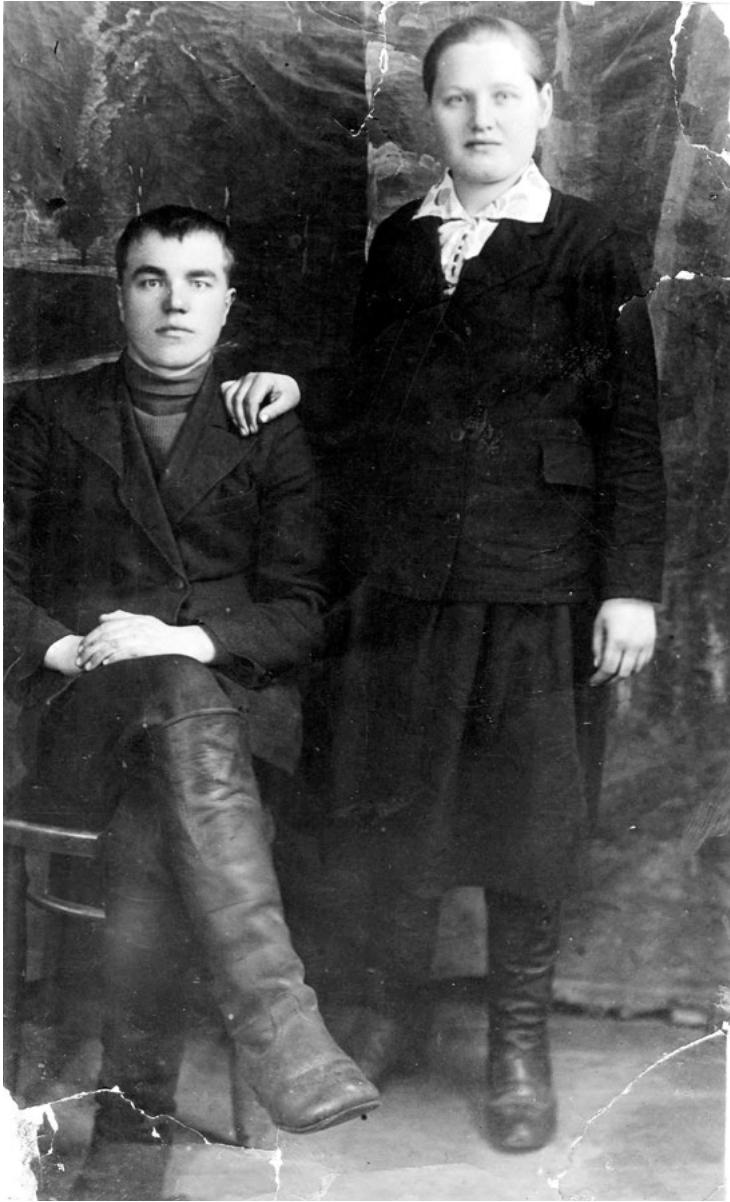
Старенька кинула відра й побігла до нас.

— Ой, Господи! Та це ж Тетяна з Володиком...

З обійсть обабіч шляху почали виходити люди.

— Ів'анова Тетяна? А казали ж, їх у западній розстріляли...

Підстаркуватий, але витривалий Білаш свою місію виконав! Хтодось розпріг його. Мій дід, споконвічний зеленківський фельдшер Теофан Петрович, завів коника в повітку. Кинув йому сінця. Ось яку роль відіграла в нашій із матір'ю долі ручна швейна машинка!.. Щодо Савранських, то вони злізли з воза в рідному селі раніше. А дядькові Хтодосю, який тут-таки продав віз, випадало ще добиратися на свою Вінниччину.

*Батьки автора Тетяна Теофанівна та
Іван Семенович Івченки, с. Зеленьки на Київщині, 1938*

*Володя Івченко біля
своїї оселі неподалік
Любачева.
Початок 1941 року*

*Мати автора Тетяна
Теофанівна Івченко, 1956*

ФОТОКАРТКА З ХАРБІНА

Новела

Мій дід не вписувався у традиційний образ старенького в солом'яному брилі, що розповідає онукам казочки та вирізує їм свищики. Він служив іще в царській армії. Аж у далекому Харбіні. Як військовий фельдшер. І це, мабуть, назавжди висталило в ньому жорсткі, непоступливі риси. Тому я забирався в комору його міцної господині не без страху. А приваблював мене в тій коморі не так амфороподібний глек, наповнений медом, як шафа, де поблискували дивовижні медичні скляночки, мідні гирки, ваги... Окрім деяких ліків лежала тут у саморобних паперових пакетиках і ванільна пудра. Нею я здебільшого й ласував. І вона мені смакувала більше, ніж отой зацукровілий мед.

Усе це добро дід частково десь роздобув, а частково приніс із сільської амбулаторії. Бо в часи німецької окупації вона вже не працювала і єдиний тутешній фельдшер Теофан Петрович Голованенко приймав, коли мав змогу, хворих удома. Або ж, що траплялося частіше, брав свій потертий саквояж і вирушав на виклик. Отаким, із вічним саквояжем та бучкою (для надійності на грязькій дорозі й проти собак), він і закарбувався в пам'яті мешканців села Зеленьки.

Однак певного часу обставини змінилися: у дідовій хаті поселилося двоє німецьких вояків — Фріц і Пауль. Своє вантажне авто вони надійно замаскували у глибокій траншеї, задля чого використовували між хатою і повіткою кілька молоденьких дубків та одну сливку.

Ночувало німецьке панство так. На залізному дідовому ліжку спочивав Фріц. На полиці між припічком та вікном — Пауль. А вже на самому припічку возлягав дід. Найвище, на печі, вкладалася баба Софія. Її дислокація пояснювалася не тільки найзатишнішим

місцем. Дід часто хропів. Отож, коли те звуковиверження сягало апогею, баба кидала з печі йому на груди ганчірку. Сигнальна ганчірка робила свою справу. Дід здригався, осоружне хропіння переходило в легеньке посвистування.

Одначе тієї ночі превентивна ганчірка не спрацювала. Упала дідові на обличчя. Він спочатку захлинавсь, а відтак із криком «У моїй хаті та мене душити?» накинувся на Пауля. Проснувся й Фріц. Німецькі вояки добряче діда відлупцювали. Хоча могли б, звичайно, під гарячу руку й пристрілити!

Після цього Теофан Петрович усамітнився в повітці і щось майстрував. Неприязнь між ним та камрадами-квартирантами, які ще недавно показували навіть фотокартки зі своїми «фрау» та «кіндер», тривала потім довго. Тим паче, що після інциденту з хропінням Фріц і Пауль експропріювали в дідовій пасіці один вулик. Юберменші винесли його у садок, викурили звідти бджілок та й схрумали залиті медком стільники. При цьому німці (було спечно!) роздяглися догола і, не соромлячись нас, унтерменшів, у такому вигляді й ходили.

Напруга між постояльцями та дідом Теофаном спала тільки після ось якого випадку. Як водій, Пауль одного разу щось підгвинчував у машині, а потім її прогрівав до максимальної потужності двигуна... І раптом із траншеї-гаража долинув зойк! Дід — туди, а з руки німця б'є кров... Теофан Петрович привів бідолаху на лавку перед хатою, кинувся до комори по шланг від клізми, наклав джгут... Далі все, як у звичних для фельдшера ситуаціях, — йод, перев'язка. Тож коли прийшов звідкілясь Фріц і «заалармував» своїм військовим медикам, справу було вже зроблено. Пауль лежав на ліжку, а в хаті пахло йодом. Лікарю, котрий примчав на виклик Фріца, залишалося тільки подякувати дідові Теофану:

— О, ду карош шпіціаліст!

Дід усміхнувся й указав на своє фото серед інших світлин, забраних у велику раму. Фото з далекого Харбіна. Німецький медик потиснув йому правицю:

— Цпаціба... Вір... Мі, докторен, всігда помогайт меншен...

*Дід автора, військовий фельдшер царської армії
Теофан Петрович Голованенко, 1885–1964.
Фото 1915 року, м. Харбін*